

FÁK ÉS HÁZAK

EZ ÉV NYARÁN a Kossuth Lajos-utca képe megváltozott: a Székesfőváros Útépítési Ügyosztálya eltávolította a fákat, megszükitette a gyalogjárókat és így lényegesen megnövelte a kocsiforgalom úttestét, amire azért volt szükség, mert az utolsó években a járműforgalom itt rendkívül megnövekedett. A közvélemény egy része, egyebek között a sajtóban is megjelent nyilatkozatok szerint is, nem értett egyet ezzel az intézkedéssel és zokon vette, hogy a fák kivágásával a főváros megváltoztatta a Kossuth Lajos-utca megszokott, kissé romantikus képét. Ez az eset indította arra, hogy a Magyar Szemle olvasóközönsége elé tartsam azokat a főbb szempontokat, amelyek városokban — főként nagyvárosokban — a növényzet szerepét megszabják és megvilágítsam azt a kapcsolatot, mely a növényzet és az épületek között fennáll.

Hogy a növényzetnek a mi klímánk alatt a magyar városok képeiben fontos szerepe van, az minden vitán felül áll. Egyrészt a magyar éghajlat alkalmas arra, hogy városainkban nagyobb mértékben műveljék a növényzetet és evvel a városképet szépítsék, másrészt a túlmeleg magyar nyárban a lombzat árnyékképző, nedvességtartó, sőt szükség esetén az út porát felfogó tulajdonságainál fogva egyenesen szükséges és egészséges. Végül a városok lakói, akiknek nagyrésze vidékről szivódott fel, szeretik a növényzetet. Ezért a magyar városok képeiben már régóta nagy szerepet játszik a fásítás, szemben oly országokkal, ahol a városok belsejében fára kevesebb szükség volt, fekvésükkel összefüggő éghajlatuk, valamint hagyományos beépítési rendszerük következtében. Ilyenek pl. a magasabb fekvésű alpesi városok; ezeket sűrű erdőségekkel benőtt hegyek övezik s így friss, párás levegőjük növényesítés nélkül is biztosítva van. Ilyenek az olasz városok is, amelyek egy része szintén jó levegőjű hegyeken, sokszor hegyek tetején fekszik, mint védelmi okból a középkorban keletkezett városok majdnem mindegyike, avagy tenger partján, ahol szintén erős és állandó légjárás tisztítja a fátlan és kövezett utcák és terek levegőjét.

Teljesen más ezekhez képest Magyarország, de főként a Magyar Alföld helyzete, ahol se hegyek, se tengerek nincsenek, sőt a folyóvíz is kevés; környező erdőségekről alig lehet beszélni és a városok jó levegőjüket egyedül bőséges fásítással és kertesítéssel tudják biztosítani. Innen van, hogy az alföldi városok utcáit mindkét oldalon úgyszólván teljesen eltakarják a magaslombú fák, amelyektől a házakat alig lehet látni; az utca itt nem is olyan, mint egy kétoldalt zárt homlokzati síkkal határolt útvonal, hanem mint egy sűrű fásor, amely alól itt-ott kibújnak a házak homlokzatai. Így Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Békéscsaba, Gyula stb. utcái kevésbé városias benyomásúak, mint a felvidéki vagy nyugatmagyarországi városok. Ezek a fák árnyékban tartják a lakásokat a sokszor tropikus hőségű nyári hetek alatt és védik az utcai szobákat az út porától, bár ez utóbbi rendeltetésük ma már, hál. Istennek, alárendelt jelentőségű lett, mert az útburkolatok fokozatos kiépítése folytán a vidéki városokban is a hagyományos porfellegek ma már többnyire csak az idős emberek emlékezetében élnek.

Amiden tehát elismerjük, hogy a városok fásítása helyes, sőt úgy esztétikai, mint gyakorlati és egészségügyi okoktól a magyar városképben nélkülözhetetlennek véljük, mégis szükségesnek tartjuk, hogy a városok fásításában, illetőleg növényekkel való ellátásában bizonyos gyakorlati és esztétikai rend teremtsék, mert amennyire helyénvaló és szükséges a városoknak növényzettel való kialakítása, annyira helytelen az esztétikai és gyakorlati megfontolások nélkül történő rendszertelen és minden áron való növényesítés, mert ha rossz helyen alkalmazzák és helytelenül hajtják végre, felesleges, zavaró lehet és a városképet elrontja.

Abból ugyanis, hogy a fa és növény önmagában véve szép, még nem következik, hogy bárhova, bárminő környezetben és akárhogyan szabad fát ültetni.

A nagyvárosok központjainak, a cityknek magas házfalakkal szegélyezett keskeny és üzletsoros utcáiba egyáltalában nem illik a fasor. Itt a forgalom útjába esik és csak kényszeredetten teng a növény, mert napot a magas házak miatt alig kap, porral és benzingőzzel telik meg, nem nő, nem lombosodik szépen, hanem elsatnyul. A cityk utcáinak levegőjét sokkal jobban lehet karban tartani a szomszédságukban létesített, összefüggő, dús lombú parkokkal, amelyeknek kialakítására a városrendezők ma már nagy mértékben törekszenek. A városok belsejének háztömegeit nagy és egységes zöld parkszigetekkel kell megszakítani és ezeket egymással ugyancsak parkosított utakkal kell összekötni, miáltal a nagyvárosokban összefüggő „zöld hálózatrendszer“ képződik. Ide kell gyűjteni a növényzetet és talajjavítással, öntözéssel, gondozással a lehető legnagyobb mértékben ápolni, hogy mentői bujább legyen és mennél több jó levegőt árásson a környező növénytelen háztömbökbe, amelyek levegőjének megjavítását az ilyen parkozott terek jobban szolgálják, mint az öt-hatemeletes házak tövében a járdákba ültetett fák.

Sajnos, Budapesten ilyen közparkunk kevés van; némileg pótolják őket a budai hegyek, amelyeknek erdős oldalai felől jövő északnyugati szél elég jól javítja a város levegőjét mindaddig, amíg gondoskodunk arról, hogy a fásított budai hegyek ne épüljenek be oly sűrűségben, hogy fái áldozatul essenek.

Városi belső utcáiban fákat csak akkor kell ültetni, ha az utcák annyira szélesek, hogy rajtuk jobb- és baloldalon egy-egy fasor kényelmesen elfér, vagyis a házaktól kellő távolságra helyezhetők el. Így fásításra alkalmasak a széles útvonalak, mint a Nagykörút, a belső körút, az Andrassy-út, a külső Üllői-út stb., valamint kisebb utcák is, ha a kocsiforgalom oly szerény, hogy az úttestnek nem kell szélesnek lennie.

A fák kellő távolságra álljanak a homlokzattól, ne vegyék el a háztól a levegőt, a napot és ne sötétítsék el főként az alsó emeletsorokat, amire sok rossz példa látható. Így a számos példa között ismertebbek a Döbrentei-tér északi oldala, a Margit-rakparton a belső fasor, ahol szorosan a falsík mellé ültetett, helyenként tetőmagasságú fák lombjai egészen nekifeksznek az ablakoknak; avagy az üllőiúti orvoskari egyetem központi épületei, azután a Verebélyklinika előkertje, ahol ennek egyik részét valóságos eltömik az épülethez tapadó fák.

A nagyforgalmú városi utak mentén a házak tövébe ültetett fák sok helyen még akkor sem adnak kedvező benyomást, ha egyébként kellő hely volna is részükre, mert számos helyen rosszul nőnek, csenevésznek, kopottak, valóságos műfáknak látszanak. De nem is egyenletesek; egyik kisebb, másik nagyobb, egyik lombosabb, másik betegebb; egyesek kimaradznak közülük. Csúnya az Üllői-út fasora, a Károly király-úté, helyenként a Margit-körúté, a Kálvin-téré. Ha ily helyeken a fák nehezen terebélyesednek, jobb volna inkább a járda mellett gyepsávokat ültetni virágokkal, vagy helyenként alacsony növésű cserjékkel, ami a szemet jobban nyugtatja, mint azt több vidéki városban, így Székesfehérvárott és Kaposvárott ki is próbálták.

A főforgalmi útvonalak házsorai tövében álló többnyire satnya fák kedvezőtlen megjelenését még nagy mértékben elősegítik azok a minden esztétikai ízlést megcsúfoló „védő-létesítmények“, amelyeket a fák törzse köré építenek, többnyire vasrácsból, sőt ezeket idővel bádoglemezekkel övezték körül szegletes vagy hengeres alakban, hogy a bádoglemezekre reklámokat fessenek, avagy hirdetések ragasszanak.

A Fővárosi Közmunkák Tanácsa a Székesfővárossal karöltve már megindított ellenük egy akciót, amelynek első eredményeképpen a belső Andrassy-útról a Vilmos császár-út és Opera között a közelmúlt-

ban leszedték a bádogyűrű-reklámokat. Kérjük azonban a reklámlemez-irtás könyörtelen folytatását. Nehezen érthető ezenkívül, miért van az utcai fák tövében sok helyütt köralakú vasrács, amelybe az utcai járókelők elhasznált villamos- és autóbusszjegyeket és cigarettavégeket dobálnak, ahonnan azokat igen körülményes dolog kiszedni: ezek a rácsok tulajdonképpen szemégyűjtő kosarak.

A házak elé ültetett fák sok esetben indokolatlanul takarnak el olyan homlokzatokat, amelyeknek részben a városkép érdekében, részben olykor a homlokzat építőművészi tulajdonságainak érdekében látszaniok kellene.

Így a budai Dunapartot a Lánchíd budai hídfője és a Fiume-szálloda között nyugodt homlokzatsor szegélyezi, amelynek háttérét a Várhegy lombos lejtője alkotja. Előtte magas fasor áll, amely önmagában igen szép, de azon a helyen zavar, mert felette az említett házsornak úgyszólván csak a főpárkánya látszik ki, viszont a házsor Önmagában is jól szegélyezné a Dunapartot.

A budai várbazár, amely alapján véve homlokzati effektus véget készült, csak akkor érvényesülne a pesti Dunakorzóról, ha a budai Dunaparton az előtte elhúzódo fasort eltávolítanák, amely azt Pestről nézve most teljesen eltakarja s amivel egy igen átgondolt, szép képet veszítünk el. Ybl Miklósnak egy másik építészeti mesterműve a mellette lévő Várkert-kioszk; szép oszlopsoros loggiája ma már teljességgel élvezhetetlen, mert egészen körülötték a fák. Érthető, hogy rendeltetése folytán szükséges volt körülötte árnyékot adó fákat ültetni, de azért valamilyes rendet mégis csak kellene itt létesíteni és legalább közvetlen környezetét kellene kiszabadítani a sűrű fák közül.

A főváros egyik legsikerültebb tere, az Eucharisztikus Kongresszus óta igen értelmesen átalakított Hősök-tere, amelyen az ott rendetlenül álló fákat eltüntetve megkapóan egységes és nagyhatású teret kaptunk, ahol a Múcsarnok és a Szépművészeti Múzeum nemes homlokzatai a megérdemelt módon érvényesülnek. Kár, hogy a Szépművészeti Múzeum homlokzatának hatását még mindig rontja a közvetlenül előtte ötletszerűen meghagyott két facsoport, amely zavarja az épület ritmusát. Egy akadémikusán klasszikus homlokzat elé ugyanis nem lehet új szabad csoportosításban fákat helyezni, úgy amint azt egy romantikus épületcsoportnál lehetne, ahol még festői hatás is állhat elő.

A városokban, főleg azok reprezentatív helyein a fákat és épületeket egymással összhangba kell hozni, mert ezek csak együttesen adják meg a térhatást, hisz mindkettő egyformán térképző elem. Egységesen kell tehát megállapítani a fák és a homlokzat viszonyát, előre meggondolva a belőlük adódó összhatást, nem pedig úgy, hogy először az építész megépíti a homlokzatot s utána arra és a környező térhatásra való tekintet nélkül a tulajdonos, vagy a hatóság elülteti a környező fákat.

Példa erre a pesti Vigadó tere, amely az eredeti elgondolást ma már teljesen eltorzított alakban mutatja. A Vigadó előtt ugyanis egységes benyomású beépítetlen térségnek kellene lenni, egy kölemezekkel burkolt „piazzának“, háttérben a Vigadó homlokzatával lezárva; a térnek a Dunakorzó esztétikai központját kellene alkotnia és úgy a pesti Dunaparttól, mint magáról a Dunáról megkapó benyomást adnia. Ehelyett a Hangli-kioszknak és egyéb összetákolt kávéházi rekvizitumoknak betelepítésével a tér egységes hatása megszűnt, a magasnövésű fák pedig a térséget betömték s így a Vigadó homlokzata alig érvényesül. Úgy a közeli, mint a régebbi múltban számos városrendezéssel foglalkozó építőművész indított már mozgalmat a Vigadó-tér rendezésének érdekében és készített terveket, amelyek során több alternatívában megoldotta a kávéház elhelyezését is — így például egyebek között igen szerencsésen a két oldalsó épület aljában árkádok alakjában — de sajnos, eredménytelenül. Meg kell itt jegyeznem, hogy a Fővárosi Köz-munkák Tanácsa annakidején a Hangli részére az építési engedélyt kifeje-

zetten csak ideiglenes érvénnyel adta meg, érezvén már akkor is, hogy a Vigadó-térnek nem lehet végleges megoldása az, hogy közepét egy kávéházzal beépítsék. Minél előbb szükség volna ennek a szépen elgondolt, de idők folyamán feledésbe ment elgondolásnak helyreállítására.

Gyakori esete a hibás növényesítésnek a túllüktetés, ami főként kertés lakóházakkal kapcsolatban fordul elő és onnan ered, hogy a fiatal fák elültetése alkalmával nem vetnek számot a későbbi terebélyesedett alak hatásával, amikor a fák teljesen benövik a ház környékét s viszont kívágni sajnálják őket.

A házak növényesítésének másik módja a homlokzatoknak növényzettel való bevonása, amely újabban feltűnő módon terjed. E tekintetben a helyzet az, hogy bizonyos homlokzatoknál, bizonyos mértékű növényzettel való befuttatás helyes, sőt továbbmenőleg: lehet homlokzatokat már eleve úgy megtervezni, hogy meghatározott részük meghatározott módon növényzettel legyen befuttatva, amikor is a befutó növényzet festőién egészíti ki a homlokzat képét. Főként alkalmas ez kertés lakóházakra, megfelelően átgondolva nagyobb épületekre is.

Ezzel azonban merő ellentétben áll az az elv, hogy „a növényzet mindig szép, bárhol legyen, csak azért, mert növény”, s e szerint a meglévő homlokzatokra a lakó, vagy tulajdonos, vagy ha az középület, gondnok, vagy igazgató, mindennemű előzetes esztétikai megfontolás mellőzésével egyszerűen rábocsát sűrűn növő ampelopsist, ami kezdetben diszharmoniót teremt a homlokzat eredeti koncepciójával, később pedig teljesen láthatatlanná teszi a homlokzatot, miután azt a növényzet a járdától a tetőcsatornáig sűrűn bevonja.

A homlokzatok befuttatásának esztétikus módja az, hogy előre megfontolva, megállapítjuk a befuttatandó felületeket és a befuttatás mértékét. Ez a terv azonban ne a könnyen futó ampelopsissal készüljön, mert ez a növény, ha egyszer megeredt, rövid évek alatt feltartóztathatatlanul bevonja az egész homlokzatot, hanem csakis vezetett élő fel-futóval, így gliciniával, poligonummal, klematisszal, stb., amelyek részére a falba gondosan beépített drótokat, avagy lécrácsokat, treillageokat kell előkészíteni, mivel biztosítjuk, hogy csak ott és csak annyi fog felfutni, ahol és amennyit akarunk.

A homlokzatoknak ampelopsissal való és sok helyen látható teljes befuttatása, amelyeknél éppen csak az ablaknyílások vannak kivágvva, túl-hajtott és helytelen; vannak azonban esetek, amikor ez az eljárás határozottan vétkes, ha t. i. szép és értékes architektúrára futtatják fel, amelyet így a szem elől teljesen eltakarnak.

Ybl Miklós egyik legszebb művének, a renaissance stílusban tervezett felsőmargitszigeti fürdőépületnek a homlokzataiból már éppen csak a középső bejárati szakasz látható, a többi mind a felismerhetetlenségig sűrűn be van növe; ha valakit érdekelne, hogy milyenek e homlokzatok, úgy az illetőnek a Székesfővárosi Múzeum gyűjteményében Yblnek ide vonatkozó terveit kellene kikeresnie. Pedig ezen a helyen igazán nincs szükség bezöldítésre, hisz az épületet gyeppázsit veszi körül és hatalmas fák övezik.

Egy másik példa a városligeti Történelmi Csarnok, közismert néven a vajdahunyadi vár épületcsoportjának esete, amelyet néhai Alpár Ignác, nagytehetségű építőművésznünk tervezett a millenniumi kiállításra avval a rendeltetéssel, hogy bemutassa rajta a történelmi Magyarország legszebb építészeti alkotásait. A különböző magyar városokból vett egyes jellegzetesebb épületrészek mesteri kapcsolatban csoportosulnak benne; így a középkori, gótikus vajdahunyadi vár tornya és lovagterme, a csütörtökhelyi kápolna szentélye, a segesvári vártorony, a román stílusú jáki templom kapuépítménye, a renaissance eperjesi Rákóczi-ház, a barokk gyulafehérvári vár részletei stb., amelyeknél a lényeges éppen az, hogy a közönség az egyes építményeknek építészeti részleteit láthassa. Sajnos, éppen ez, vagyis ami

miatt készült, lesz hovatovább mind kevésbé lehetséges, mert a falakra feleresztett ampelopsis az egész épületcsoportot el fogja borítani. A gazdag tagozású jáki templomrész rövidesen alig lesz látható, épügy számos más fontos építészeti részlet is eltűnt a szemünk elől, kivált a keleti homlokzaton, amelyet majdnem teljesen ellepett a felfutó növényzet. Amellett itt a túl közeli fák sem engednek jó távlati rálátást. Ha egyes nagyobb sík felületeken, mint a tornyoknál, vagy a bejáró kapuzatnál egy kisebb mértékű felfuttatás festői és indokolt is, megengedhetetlen ott, ahol építészeti részeket takar. Elvégre meg kell adni az értékes épületeknek azt, ami őket megilleti, vagyis, hogy láthatók legyenek és megérdemelt módon érvényesülhessenek, valamint a közönségnek is azt, amihez joga és igénye van, hogy a művészi homlokzatokban gyönyörködhessek.

A már tárgyalt Várbazár középső szakasza mentén álló két széles és ballustrádokkal szegélyezett lépcsőzetet az ampelopsis teljesen eltakarja, ami az épület egységét széjjelszakítja, hiszen az oldalsó pavillonokat a középső loggiával összekötő homlokzati szakaszok kiestek, mivel azok teljességgel láthatatlanok. Ezt feltétlenül ki kellene tisztogatni, annál is inkább, mert felette a Várhegy lombos oldala fekszik.

A homlokzatok teljes elfedése ampelopsissal egy esetben indokolt és ez az, ha vele ízléstelen és rossz homlokzatokat tüntetnek el, amire sajnos, bőségesen van alkalom. Csodálatosképpen ilyenek előtt a legritkábban talá-lunk takaró növényzetet.

A növényzet és az épületek között fennálló és az iméntiekben említett többrendbeli diszharmoniók kijavítása sokszor pillanatnyilag nem népszerű. A közönség nehezen válik meg az utcák és terek megszokott képétől, még ha az hibás is. A hozzá való ragaszkodás azonban nem annyira téves esztétikai meggyőződésből származik, mint inkább megszokásból, amelybe azután belemagyaráznak esztétikai támasztékokat. Főként nagy nehézségekkel találkozunk akkor, ha növényzet eltávolítására kerül a sor, amikor is a közönség hamar kész a felzúdulásra és sokszor türelmetlenül hangoztatja felfogását: „megint pusztítják a fákat“, „ami kevés fa még megmaradt a fővárosban, azt is kivágják, mikor minden zöld foltot meg kellene becsülnünk, ami van“, „fákat kivágni vétek“ stb.

Ez a kérdés, mint minden egyéb, csak tárgyilagosan intézhető el és különbséget kell tenni a növényzetnek oktalan és jól meggondolt eltávolítása között. Amíg az előző magától értetődőleg megbocsáthatatlan vétek, addig, ha az a városképek egységes és művészi kialakítása érdekében megfontoltan történik, előre kitérni nem lehet és nem szabad benne, egyoldalúan nézve a dolgot, a növényzet „meg nem becsülését“ látni.

A jó építésznek a növényzet nemcsak igaz barátja, de segítőtársa is, mert homlokzati és térkompozícióiban azt, mint fontos elemet használja fel, harmóniába hozva vele épületét.

Az igazi építész épülete megtervezésénél a növényzettel, mint esztétikai tényezővel minden esetben számol, akár van már a telkén növényzet, akár nem. Ha igen, akkor — természetesen, ha az meghagyást érdemel, vagyis értékes növényzet — a lehetőség szerint egyenesen belőlük indul ki a tervezésnél és nemhogy a fákat az épülete elhelyezése kedvéért kivágná, de egyenesen a fákhöz illeszti az épületét, hogy épület és fák egymást kiegészítve, harmonikus összképet adjanak. Így állnak elő a legszebb képek, amikor az elkészült ház mellett már ott áll a hatást kiegészítő terebélyes homlokzatú fa. Ha pedig nincs a telken növényzet, akkor az épülettel együtt megoldja annak elrendezését is, számolva azzal, hogy a két elem egymást majdan harmonikusan egészíti ki. Ebben a munkában az építész és a kertész a legnagyobb mértékű érdekközösségben áll egymással.

Ugyanez vonatkozik nagyobb városképek kompozícióira is, amelyeknél az összhatásra tekintet nélküli, ötletszerű és kizárólag önmagáért, többnyire utólag készülő növényesítéssel szemben az épületeknek és a növényzetnek esztétikai rend és előzetes tervszerű meggondolás alapján kell egymást kiegészíteniük, mert csakis ebben az esetben alakulhat ki a magas színvonalú városkép.

KOTSIS IVAN